

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

Vem är *den*?

En enkätstudie om känslan för pronomenet *den* med animat generisk syftning

Inga-Lill Grahn

SPECIALARBETE, 10 poäng
Nordiska språk, fördjupningskurs 2 (61–80 poäng)
Höstterminen 2006
Handledare: Roger Källström

Sammandrag

I den här uppsatsen redovisas resultatet av en enkätstudie, som gjorts bland yrkesverksamma facköversättare med svenska som målspråk. Informanterna har fått ta ställning till ett antal exempelmeningar där pronomenet *den* används anaforiskt med generisk syftning på personer. Frågeställningen gällde huruvida de i sitt skriftspråk själva skulle använda *den* som i exemplen. Svaren redovisas i uppsatsens kvantitativa resultatdel. Informanterna fick också möjlighet att kommentera frågeställningen i sina enkäter, och dessa kommentarer redovisas i uppsatsens kvalitativa resultatdel.

De resultat jag fått fram tyder på att inställningen till att använda *den* om personer i hög grad varierar bland informanterna, och att semantiskt motiverade val (det vill säga val styrda av något annat än formella grammatiska regler) är vanliga. Även kommentarerna tyder på en stor bredd i tankar och åsikter om enkätämnet, och om språk och språkkänsla mer allmänt.

Eftersom tidigare jämförelsematerial saknas är det vanskligt att dra långtgående slutsatser av studien, men en möjlig tolkning är att den relativt stora osäkerheten kring de undersökta konstruktionerna tyder på en pågående förändring avseende några av svenskans personliga pronomen. Processen skulle då kunna beskrivas som att pronomenet *han* är på väg att tappa sin generiska funktion, medan pronomenet *den* istället utökar sin betydelse med en animat dimension och därmed i vissa sammanhang skulle kunna ta över en generisk roll.

Innehåll

1.	Inledning	1
1.1.	Bakgrund.....	1
1.1.1.	För- och nackdelar med <i>den</i>	3
1.2.	Teoretisk anknytning	4
1.3.	Syfte	6
1.4.	Tidigare forskning	6
1.5.	Material och metod	7
1.5.1.	Informanterna och enkätens utformning.....	8
1.5.2.	Utskicket och resultatsammanställningen	11
1.5.3.	Om enkätundersökningar och rapporterat språkbruk	12
2.	Kvantitativa resultat.....	13
2.1.	Informanterna som grupp och deras val av svarsalternativ	13
2.2.	Resultat för hela gruppen.....	14
2.2.1.	Korrelatet är ett substantiv i neutrum	15
2.2.2.	Korrelatet är ett kvantitativt pronomen och ett substantiv i neutrum.....	16
2.2.3.	Korrelatet är ett substantiv i utrum	17
2.2.4.	Korrelatet är ett kvantitativt pronomen	18
2.2.5.	Korrelatet är ett kvantitativt pronomen och ett substantiv i utrum.....	19
2.3.	Resultat för variabeln kön.....	20
2.4.	Resultat för variabeln ålder.....	20
2.5.	Liten sammanfattning av de kvantitativa resultaten.....	21
3.	Kvalitativa resultat.....	22
3.1.	Tankar om språkförändring i allmänhet och enkätämnet i synnerhet	22
3.2.	Tankar om de egna valen	23
3.3.	Motiveringar till de egna valen.....	23
3.4.	Egna strategier	23
3.5.	Liten sammanfattning av de kvalitativa resultaten	24
4.	Avslutning.....	25
4.1.	Diskussion och försök till tolkning.....	25
4.2.	Slutsatser och fortsatt forskning	28

1. Inledning

Möjligheten att använda pronomenet *den* med generisk syftning på personer har vid upprepade tillfällen lyfts fram av språkvetare och språkvårdare. Nu senast är det Svenska språknämnden som i den nya *Språkriktighetsboken* slår ett slag för användning av *den*, i fall då syftningen inte blir oklar: *Om någon vill röka får den göra det på balkongen* (Språknämnden 2005:80). Nämnden stöder sig bland annat på att ”det är kort och lätthanterligt och dessutom förankrat i både tal- och skriftspråket sedan länge” (a.a. 2005:78).

Så långt allt väl. En uppenbarligen välgrundad och genomtänkt rekommendation, som alla någorlunda medvetna och upplysta språkbrukare (som till exempel jag själv) borde kunna ta till sig. När jag skärskådade mitt eget skrivande visade det sig dock att jag i princip aldrig använder könsneutralt *den* i skrift; jag har nog inte ens övervägt möjligheten. Uppenbarligen tillhör jag de personer om vilka nämnden skriver: ”Om det av någon anledning känns alltför främmande för ens språkkänsla att använda *den* finns det andra sätt att formulera sig könsneutralt” (2005:80).

Jag blev nyfiken på att pröva min egen språkkänsla mer konkret i förhållande till andras. Det resulterade i en enkätundersökning om *den* som könsneutralt pronomen, vilken presenteras i denna uppsats. Att undersöka en känsla, i detta fall en språkdito, låter sig knappast göras isolerat. Man får luta sig mot både grammatik, semantik och i viss mån politik, vilket kommer att visa sig i det följande.

1.1. Bakgrund

I strikt grammatisk mening kan man hävda att anaforisk användning av *den* med generisk syftning är en helt odramatisk företeelse, åtminstone så länge korrelatet står i utrum vilket det oftast gör. De flesta personbetecknande substantiv är nämligen utrala (*informant, resenär, bagare* osv.), och så även exempelvis de kvantitativa pronomen som syftar på personer (*ingen, någon* osv.). I det fåtal fall där det personbetecknande substantivet råkar vara neutrum (*vittne, barn* osv.) kan man ju helt enkelt ta till en omskrivning och därmed undvika problemet.

Det visar sig dock att inte alla är beredda att beteckna människor med *den* – inte ens då det alltså skulle fungera grammatiskt, och det är här som semantiken kommer in. För att ringa in ett ords användningsområden används begreppen *extension* och *intension*. Man skulle kunna

förklara det som att extensionen (betydelseomfånget) innesluter alla de element som ordet kan referera till, medan intensionen (betydelsedjupet) utesluter alla de element som ordet inte kan referera till (Malmgren 1994:14–15). När det gäller pronomen skulle man kunna säga att de inte har någon betydelse i sig själva – de syftar ju alltid på någon eller några referenter i den språkliga eller utomspråkliga kontexten. Samtidigt är det uppenbart att de inte är betydelsetomma, eftersom man inte godtyckligt väljer pronomen i en viss situation.

Mycket talar för att betydelsen 'person oavsett kön' hos pronomenet *han* är på väg att försvinna helt, även om många språkbrukare fortfarande hänger fast vid den här betydelsen. Att ord får nya betydelsenyanser och blir av med gamla tillhör de ständigt pågående processerna i ett levande språk. Till och med hos ord som tillhör de så kallade slutna ordklasserna (som t.ex. pronomen) kan detta ske, även om det är ovanligare och förmodligen tar längre tid (Malmgren 2005). Är det alltså så att extensionen hos pronomenet *han* håller på att inskränkas från 'person/individ av manligt eller kvinnligt kön' till 'person/individ av manligt kön'? Och parallellt med detta att extensionen hos pronomenet *den* är på väg att byggas ut med 'person/individ oavsett kön'?

Det finns mycket som tyder på detta och här blir man nödd att gå vidare ut i samhället och politiken. Det råder väl knappast någon tvekan om att det är strävan efter jämställdhet mellan könen som lett till utvecklingen från *han* med generisk syftning till *han eller hon, hon/han* osv. Däremot är inte alla överens om varför just *han* kommit att användas som generiskt pronomen. Vissa tillgriper begrepp som "könsmaktsordning" och ser varje *han* med generisk syftning som ett uttryck för kvinnoförtryck. Andra talar om maskulinum som omärkat genus vilket skulle innebära att det mer eller mindre är en slump att just *han* fick omfatta även *hon*, och inte tvärtom. Jag ämnar inte försvara någon av ståndpunkterna eftersom sanningen sällan är svart eller vit utan oftast – grå. Det räcker att konstatera att användning av *han* med generisk syftning inte längre kan betraktas som ett tillfredsställande alternativ i svenskan.

Vi bör istället eftersträva vad man kallar ett könsneutralt språk, vilket Olle Josephson kommenterar så här: "Svårast av allt i svenskan just nu är kanske att skriva könsneutralt, särskilt när man ska välja pronomen i tredje person singular" (2004:173). Här måste man fundera över vad som egentligen menas med ett könsneutralt språk. Ett helt könsneutralt språk är knappast rimligt och inte heller önskvärt – vi är kvinnor och män, och vårt kön spelar roll. Det avgörande är snarare att vi har *möjlighet* att ta till ett könsneutralt språk när det behövs, och i

situationer då könsspecifika uttryck kan stå i vägen för ett budskap. På samma sätt måste vi självklart ha tillgång till könsspecifika uttryck när vi behöver sådana. De situationer då vi tillgriper det ena eller andra ligger nog längs en skala som kan uttryckas i termer av närhet och distans. Ett exempel från djurvärlden kanske kan förklara hur jag tänker. I min familj framlever två katter sina små liv. De heter Fina och Mauritz, och samtliga familjemedlemmar refererar uteslutande till dem med pronomenen *hon* respektive *han*. Något annat vore otänkbart, eftersom de är individer som vi har en relation till och eftersom därmed deras kön spelar roll. Om okända katter däremot, använder vi naturligtvis utan vidare pronomenet *den*: ”Vad söt *den* var!” (om katten som går förbi på gatan). Vi väljer alltså könsspecifikt eller könsneutralt pronomen inte bara beroende på den aktuella referenten utan kanske i första hand beroende på vår relation till referenten. Närhet eller distans, med andra ord.

Ännu viktigare är att fundera över hur man uppnår det vi lite slarvigt kallar könsneutralitet. Vissa menar att lösningen är att alltid omnämna de två könen, vilket konstruktioner som *han eller hon*, *han/hon* och *taleskvinna och talesman* är exempel på. Förutom att en sådan lösning konsekvent genomförd gärna blir otymplig, kan man också befara att den motverkar sitt eget syfte – nämligen att den upprätthåller snarare än river eventuella murar mellan könen. Ett ihärdigt upprepande av de två könsvarianterna kan ge signaler om att könet faktiskt spelar roll, i sammanhang där det inte alls gör det. Ett *den* syftande på person oavsett kön skulle därför vara en idealisk könsneutral språkreform, genom att faktiskt flytta fokus *från* eventuella skillnader mellan kvinnor och män.

1.1.1. För- och nackdelar med könsneutralt *den*

Enligt Språkriktighetsboken finns det tydliga fördelar med att använda *den* med könsneutral funktion. Framför allt pekar man på att bruket inte är nytt utan funnits i svenskan under 400 år – mer eller (oftast) mindre utbrett (Språknämnden 2005:78–79). Dessutom används ju redan *den* bland annat determinativt (framåtsyftande) framför relativ bisats av typen: *Den som satt här nyss har visst glömt sin portfölj* (SAG 2:280–281). Språknämnden menar också i sin rekommendation att bruket av *den* med generisk syftning på människor tycks vara på väg att öka. Denna iakttagelse får visst stöd i SAG där man skriver att bruket visserligen är ”marginellt” men ”möjligen” på frammarsch (SAG 2:281).

Det finns också nackdelar med pronomen *den*. Bland annat är ingen genitivform fast etablerad bland språkbrukarna. Formen *dens* rekommenderas i både SAOL (2005) och NEO (1995) i konstruktioner som exempelvis *Rätta dig efter dens råd som vill ditt bästa* (Språknämnden 2005:79). En snabbtitt i Språkbankens korpusar ger också mycket riktigt få träffar på *dens*, och i förekommande fall nästan uteslutande i konstruktionen *dens som*. Språknämnden pekar även på risken att användning av *den* om person kan leda till att ”individens förtingligas” (2005:79), vilket i sin tur kan tillföra en pejorativ nyans.

Sammantaget bedömer Språknämnden att fördelarna överväger nackdelarna, under förutsättning att *den* inte används så att felsyftningar och därmed missförstånd kan uppstå. Här är dock gränsdragningen inte alldeles enkel. En intressant aspekt är det faktum att språket, när vi tänker efter, kryllar av tvetydiga syftningar och möjligheter att feltolka, men att kommunikationen i de allra flesta fall inte blir lidande av det. Man kan därför tänka sig att vi ställer större krav på att undvika syftningsfel när vi står inför en ny språklig konstruktion, som t.ex. ett *den* som syftar på en person. Det skulle i så fall innebära att felsyftningar och missförstånd inte bara kan hänföras till grammatiken, utan också till vår föreställning om de språkliga begreppen, och vår vana vid de aktuella grammatiska konstruktionerna. Detta skulle i sin tur innebära att om användningen av generiskt *den* syftande på person ökar, så skulle risken för att missförstå konstruktionen samtidigt minska.

1.2. Teoretisk anknytning

Källström (1993) redogör vittgående för olika aspekter på genus och kongruens i svenskan. Han menar att inte minst när det gäller val av anaforiskt pronomen blir det tydligt att genus (neutrum och utrum) är en formell klassindelning, som tycks underordnad ett så kallat semantiskt genus (animation och sexus). Källström tar dock avstånd från begreppet ”semantiskt genus” eftersom det i analogi med begreppet genus (neutrum och utrum) felaktigt kan leda tankarna till att det rör sig om en fast egenskap hos själva ordet, vilket alltså inte är fallet. Han menar ”att ’semantiskt genus’ inte är en lexikalisk egenskap på samma sätt som utrum och neutrum, utan att talaren kan rätta ’semantiskt genus’ efter egenskaper hos såväl typiska referenter som den i en viss situation aktuella referenten och dessutom uttrycka attityder till dessa genom val av ’semantiskt genus’” (1993:76). En stor skillnad mellan grammatiskt och semantiskt genus skulle alltså vara att semantiskt genus inte bara be-

stäms av referent och korrelat, utan också (och kanske framför allt) av talarens relation och attityd till referenten.

Här bör tilläggas att ordet *genus* råkat in i ett olyckligt tillstånd av begreppsförvirring, eftersom den grammatiska termen *genus* fått konkurrens av nya innebörder i sammanhang där det förekommer ord som *genusforskning*, *genusperspektiv* osv. I dessa fall har ordet *genus* betydelsen 'kön', vilket i någon mån spiller över på grammatiken och skapar förvirring. Enklarest vore att kalla grammatiskt genus i betydelsen neutrum och utrum för exempelvis formella klasser, och följaktligen beteckna de semantiskt styrda alternativ som återstår exempelvis referentiella klasser. Med dessa förbehåll nämnda kommer jag i fortsättningen ändå att använda begreppen grammatiskt genus, respektive semantiskt genus.

De egenskaper hos en referent som ett semantiskt genus kan uttrycka, tillhör kategorierna *animation* och *sexus*. I korta ordalag drar dessa två upp en skiljelinje mellan mänskligt och icke mänskligt, respektive mellan de bägge naturliga könen. I synnerhet kategorin *animation* är dock inte alldeles lätt att definiera. Enligt SAG är *animata substantiv* "sådana som betecknar levande varelser, vilka ses som utrustade med förnuft, vilja och känsla. Väsentlig är ofta också föreställningen om att referenten har biologiskt kön" (SAG 2:25). Bland annat substantiv som betecknar djur blir då av förklarliga skäl inte helt lätta att definiera som *animata* respektive *inanimata*. Samma källa uppger också att det spelar en viss roll för bland annat vilket anaforiskt pronomen man väljer huruvida substantivet i korrelatet i grunden har animat betydelse eller ej, men slår också fast: "Väsentligast i dessa fall är dock inte substantivets betydelse utan om den avsedda referenten uppfattas som animat eller inte" (SAG 2:25).

Enligt Corbetts teori om en kongruenshierarki (1991:226) är valet av personliga pronomen den typ av kongruens som är mest semantiskt styrd. Eftersom min studie enbart rör personliga pronomen och inte andra kongruens typer (attribut, predikativ, relativa pronomen) kan Corbetts teori inte testas, men väl användas som grund till en hypotes om att en informantgrupp som ska ta ställning till ett anaforiskt pronomen med generisk syftning i hög grad kommer att göra semantiskt motiverade val.

Corbett använder också ett i sammanhanget tillämpligt begrepp, nämligen *evasive form* (1991:221–222). Innebörden är att en form som normalt har en viss funktion i systemet tilldelas en annan funktion i andra sammanhang med syfte att "komma undan" ett val. Corbett exemplifierar med det engelska pronomenet *they* vars normala roll i

systemet är att beteckna plural, men som kan tilldelas en *evasive role* just när man vill undvika att ange kön, som i hans exempel: *When a person eats too much, they get fat* (Corbett 1991:222). Här bör man kunna dra paralleller till användningen av pronomenet *den* i den funktion som den här studien rör. Det vill säga att för att slippa specificera kön, låter man pronomenet *den* lämna sin vanliga funktion, och tilldelar det en roll som gör att man kan undvika problemet. Man kan också hävda att *den* är en bättre lösning än just engelskans *they*, eftersom *den* som *evasive form* kongruerar grammatiskt med de flesta svenska personbetecknande substantiv (som ju är utrala).

1.3. Syfte

Huvudsyftet med uppsatsen är att undersöka acceptansen för att använda pronomenet *den* anaforiskt med animat generisk syftning i skriftspråk, och att studera hur korrelatets grammatiska genus påverkar acceptansen. Ytterligare ett syfte är att beskriva informanternas syn på språket och den egna språkkänslan, utifrån den aktuella frågeställningen.

1.4. Tidigare forskning

Attitydundersökningar liknande denna om just könsneutralt *den* i svenskan har mig veterligt inte gjorts i större omfattning. Däremot finns studier inom områdena kongruens respektive könsneutralt språk, vilka bägge tangerar mitt uppsatsämne.

Gun Widmark redovisar i uppsatsen *Kongruensförändring i språkvärderingsperspektiv* (1992a) bl.a. resultat från en enkätundersökning som rör olika typer av kongruensbrott. I några av sina exempel låter hon informanterna pröva *hon* med könsneutral funktion, och konstaterar att vissa av dem inte utesluter att *hon* kan användas med generisk syftning, även om tendensen är svag. Några av Widmarks informanter uppgav också att de skulle kunna tänka sig *den* med generisk syftning.

Tor G. Hultman har undersökt genuskongruens i gymnasistexter i sin uppsats *Barnet – han eller den*. Han finner en stor variation i anaforisk syftning på *barnet*, och bland annat exempel på användning av det grammatiskt inkongruenta *den* (1992:121). Hultman är själv förvånad över fyndet, även om beläggen är få. I hans uppsats finns också en redo-

görelse för olika aspekter på *den* som könsneutralt animat pronomen (1992:110–116).

Roger Källström utreder i avhandlingen *Kongruens i svenskan* (1993) aspekter på genus och kongruens med utblickar mot andra språkområden. Han lämnar dock pronomenkongruensen därhän, bland annat för att så många semantiska faktorer här tycks spela in (jfr 1.2). Källström skriver rörande pronomenval: ”Rent formella faktorer (som t.ex. genus) kan spela en roll, som ofta vid valet mellan *den* och *det* i svenskan. Men detta formellt betingade val görs i sista hand, när inga andra faktorer (semantiska/pragmatiska) tagit överhanden” (1993:27).

Ritva Himanens studie *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor* (1990) innehåller dels en analys av tidningsspråk, dels en enkätundersökning om rapporterat bruk av könsbestämda respektive inte könsbestämda beteckningar. Tidningsspråksanalysen visar att användningen av anaforiskt *han* med generisk syftning har minskat något från 60- till 70-tal, till förmån för *han* i kombination med *hon* (1990:116). I den del av enkätundersökningen som gäller rapporterat bruk av anaforiskt pronomen i tredje person, framkommer att *den* är betydligt vanligare i tal- än i skriftspråk. Den yngsta informantgruppen i Himanens undersökning (gymnasister) rapporterar högst bruk av *den* i talspråk i tredje person med allmän syftning.

Bettina Jobin har skrivit en avhandling om könsneutralitet i språk (2004), där hon jämför förekomsten av könsbestämda uttryck för kvinnor i tysk och svensk tidningstext, dock inte personliga pronomen. Hon drar bland annat slutsatsen att avledda femininformen av typen *lärarinna* och *skådespelerska* är på väg bort i svenskan, medan däremot ord med kvinnlig innebörd (som t.ex. *drottning*, *kvinna*, *syster*) är vanligt förekommande.

Hans Landquist (2001) har undersökt förekomsten av generiskt *han*, *hon*, *han eller hon* och *hon eller han* i svenskt författningsspråk. Han menar att resultatet tyder på att bruket av *han eller hon* (istället för *han*) fortfarande inte slagit igenom helt, trots att de första rekommendationerna om ett könsneutralt språk i författningar kom 1979 (2001:160).

När det gäller tidigare forskning saknas alltså ett direkt jämförelse-material för min studie, men ovan nämnda arbeten kan betraktas som både en fördjupning och en breddning till ett komplext område.

1.5. Material och metod

För att få fram material till studien har jag sammanställt en enkät med exempelmeningar (se Bilaga 1), som ett antal informanter har fått ta ställning till. Nedan beskrivs informantgruppen och enkätens utformning (1.5.1), samt utskicket och hur resultatet har ställts samman (1.5.2). Därefter följer ett avsnitt som kort berör problematiken kring enkäten som metod och kring rapporterat språkbruk (1.5.3).

1.5.1. Informanterna och enkätens utformning

Enkäten skickades ut till samtliga medlemmar i Sveriges facköversättarförening (SFÖ) som har svenska som målspråk, det vill säga som översätter *till* svenska. Föreningen samlar översättare som företrädesvis arbetar med facktext, och för att bli medlem krävs dokumenterad yrkesvana. Just översättare kan tyckas vara föga representativa för en befolkning i stort, med tanke på att de i sitt dagliga arbete är vana att på ett – får man förmoda – medvetet sätt använda det svenska språket. Samtidigt är det just deras yrkesmässiga språkanvändning som kan vara intressant i en språkundersökning. Dels på grund av att de har en medvetenhet kring språkliga frågor, dels på grund av att facköversättarna tillsammans producerar en ansevärd mängd text som dyker upp i ett näst intill oändligt antal sammanhang. Man kan alltså förmoda att facköversättares hantering av språket, liksom t.ex. journalisters och marknadsförares, skulle kunna spela en roll för språkutvecklingen i stort.

Enkäten omfattar två sidor samt en sida för eventuella kommentarer (se Bilaga 1). På den första sidan finns en förtext och under den skulle informanterna uppge kön, ålder (< 35 år, 36–50 år eller > 51 år) samt antal universitets-/högskolepoäng. Dessutom fick informanterna lämna uppgift om sitt modersmål och typ av medlemskap i SFÖ, men dessa variabler kommer inte att redovisas.

Varför kön, ålder och utbildning som variabler? Kön används i många sammanhang mer eller mindre automatiskt som variabel, utan förklaring till varför just eventuella könsskillnader skulle vara intressanta eller relevanta. I den här studien vill jag ändå hävda att kön är relevant som variabel, mot bakgrund av att ämnet för studien är just könsneutralt språk. Åldersgrupperna är valda i ett försök att täcka in tre generationer. Jag tänker mig att åldern kring 35 år är en brytningstid mellan en mer ungdomlig livsstil å ena sidan, och familjebildning och social etablering å den andra. Åldern 36–50 år skulle då spegla en tid i livet då man befäster sin sociala och yrkesmässiga roll. Man tillhör en ”vuxen”

generation som tar ansvar för samhälle och en uppväxande generation. Efter 50 års ålder börjar sedan frukterna av ens sociala och yrkesmässiga strävanden mogna. Man kan (i bästa fall) luta sig tillbaka en aning och dra in armbågarna. Det är tänkbart att individens språk påverkas dels av den tid man är född in i, dels av den sociala kontext som hör samman med den ålder man befinner sig i. Även utbildningsnivå kan tänkas påverka individens språk. Jag har antagit att det spelar större roll att man är utbildad överhuvudtaget, än inom vilket område man är utbildad. Informanterna har därför inte fått ange utbildningsämne utan bara antal universitets-/högskolepoäng.

På sidan två i enkäten presenteras sedan 25 exempelmeningar. När jag utformat dessa har jag först och främst velat skilja mellan en produktions- och en receptionssituation för informanten. Eftersom studien rör skriftspråk bör det vara mer intressant att studera vad informanterna kan tänka sig att själva skriva, än att undersöka hur de tycker att ett visst exempel "låter". Därför uppmanas informanterna att tänka sig att de ska skriva en text av allmänspråklig karaktär, och att för varje exempel ange om de själva skulle använda pronomenet *den* som i exemplet. Här kan man invända att informanterna inte producerar exemplen i egentlig mening, utan bara tänker sig att de producerar. En reell produktionssituation är dock svår att efterlikna, varför detta får duga som försök.

Vidare har jag tänkt att exemplen inte får innehålla tveksamma syftningar, dvs. att det inte ska råda någon tvekan om att *den* verkligen syftar på det animata korrelatet (och inte på ett annat möjligt korrelat i utrum). Tanken är ju att informanterna tar ställning till *den* som könsneutralt pronomen – inte att de tar ställning utifrån det faktum att missförstånd skulle kunna uppstå. Av samma anledning har jag undvikit fall med tveksam kongruens. Konkret innebär det att jag valt bort att använda adjektiv som beskriver ett korrelat i neutrum, för att inte mitt val av adjektivböjning ska påverka informanterna. Jag har också strävat efter att meningarna ska verka så "vettiga" som möjligt, det vill säga att man skulle kunna stöta på dem i en text. Även detta har jag gjort för att inte dra informanternas uppmärksamhet från *den*.

När det gäller variabler i exempelmeningarna skulle man kunna lägga in ett i princip oändligt antal – inte minst när det gäller syntax. Detta har jag undvikit för att inte få ett för spretigt resultat av undersökningen. I samtliga exempel används *den* anaforiskt, och eftersom ett anaforiskt *den* är beroende av sitt korrelat har jag använt just korrelaten som variabler. Vart och ett av de 25 exemplen kan hänföras till något av fem block. Inom varje block har korrelaten gemensamma drag, men

naturligtvis är det omöjligt att göra exemplen jämförbara fullt ut. Nedan beskrivs blocken lite närmare och exemplen med numrering är hämtade från Bilaga 1.

I det första blocket utgörs korrelatet av ett substantiv i utrum, vilket innebär att det strikt grammatiskt råder kongruens mellan korrelatet och pronomenet *den*, som i exempel 11: *Försäkringstagaren får själv avgöra om den vill genomgå rehabilitering eller ej*. Nästa block omfattar exempel där korrelatet istället är ett substantiv i neutrum, som pronomenet *den* alltså inte kongruerar med. Ett exempel från blocket är nummer 21: *Vittnet måste infinna sig till förhöret om den inte har laga förfall*. I det tredje blocket ingår exempel där korrelatet är ett kvantitativt pronomen, det vill säga ett ”pronomen som anger antalet individuativa referenter eller mängden av något dividuativt” (SAG 2:236). Eftersom de kvantitativa pronomen som kan referera till en människa i allmänhet böjs i utrum, kan pronomenet *den* även sägas kongruera med dessa. Som exempel från blocket kan nämnas nummer 5: *Det står var och fritt att tycka vad den vill*. De två sista blocken omfattar exempel där korrelatet utgörs av en nominalfras med både ett kvantitativt pronomen och ett substantiv. I det ena av dessa block kombineras det kvantitativa pronomenet med ett uttralt substantiv som i exempel 22: *Varje sökande bör uppge vad den har för meriter*. I det andra kombineras det kvantitativa pronomenet istället med ett neutralt substantiv som i exempel 12: *Ett och annat snille visade att den kunde spekulera mer snillrikt än de andra*.

I exempel nr 19 och 25 använder jag pronomenet *vem* vilket formellt räknas som interrogativt. Det kan här sägas ha en distributiv betydelse som i nominalfrasen *vem av tidningsbuden* (ex. 19). Användningen av *vem* kan betraktas som tveksam i sammanhanget men jag stöder mig på följande citat från SAG när jag ändå väljer att ha med dessa två exempel: ”De interrogativa pronomenen kan ange öppen referens inom en generisk urvalsmängd (dvs. urvalsmängden är alla referenter överhuvudtaget som passar in på nominalfrasens beskrivning) eller specifik urvalsmängd (dvs. urvalsmängden är en given mängd referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning)” (SAG 2:240). I enkäten återfinns exemplen blandade oavsett blocktillhörighet.

Man skulle kunna invända att exemplen med neutrumkorrelat och anaforiskt *den* inte är så intressanta att studera, eftersom de flesta nog upplever dessa som felaktiga. En anledning till att jag ändå valt att ha med dem är bland annat Hultmans undersökning (1992), som visar att *den* faktiskt förekommer med neutralt korrelat. En annan anledning till att ha med neutrumkorrelaten är att Språknämnden i sin rekom-

mendation inte nämner hur man ska förfara med dessa, vilket gör dem intressanta att studera.

För varje exempel skulle informanterna välja ett av alternativen JA (jag kan tänka mig att använda konstruktionen när jag skriver), KANSKE (jag kan kanske tänka mig att använda konstruktionen när jag skriver) och NEJ (jag kan inte tänka mig att använda konstruktionen när jag skriver). Svartalternativen JA, KANSKE och NEJ har jag valt för att de är tydliga: antingen vet man vad man tycker och kryssar JA eller NEJ, eller så är man tveksam och kryssar KANSKE. Samtidigt finns förmodligen en risk att informanten när det finns få svartalternativ inte tycker att något passar in. Detta har jag försökt avhjälpa genom att ge möjlighet att skriva egna kommentarer (på tredje enkätsidan). Om man får förklara sig, urskulda sig eller kanske till och med tillrättavisa den som utformat enkäten, så kan det bli lättare att besluta sig för något av de tre svartalternativen.

1.5.2. Utskicket och resultatsammanställningen

För att göra det så lätt och snabbt som möjligt för informanterna att svara på enkäten, valde jag att göra den elektronisk. En första innehållslig testomgång gick ut till ett antal översättarstudenter, därefter en teknisk testenkät till ett antal bekanta. Testomgångarna tydde på att enkäten skulle gå att använda både till innehållet och rent tekniskt när det gällde att fylla i den. Jag gjorde då ett utskick via e-post till hela informantgruppen, med enkäten bifogad i form av ett worddokument. Dokumentet var utformat som ett så kallat formulär, med inlagda fält med möjlighet att kryssa eller skriva. De som ville delta i studien kunde öppna dokumentet i sin dator, fylla i sina svar och skicka tillbaka den ifyllda enkäten via e-post. Informanterna fick drygt två veckor på sig att svara, och en påminnelse gick ut efter ungefär halva tiden. För att uppmuntra till deltagande lottades två exemplar av *Språkriktighetsboken* ut, bland dem som skickat tillbaka en ifylld enkät.

Enkäten skickades ut till 563 personer och jag fick tillbaka 239 stycken. Av dessa var det interna bortfallet 25 stycken, det vill säga ofullständigt ifyllda enkäter där t.ex. ett kryss saknades vid något exempel. Jag valde att inte ta med dessa enkäter i resultatredovisningen. Därmed återstod 214 fullständigt ifyllda enkäter (en svarsfrekvens på 38 %) som utgjort material till studien.

En del av bortfallet kan förklaras med att vissa av e-postadresserna (cirka 20 st.) inte längre var aktuella, varför meddelandet aldrig nådde

informerarna. Ett litet antal informanter hade tekniska problem med att fylla i enkäten, på grund av inställningar i den egna datorn, vilket gav ytterligare ett litet bortfall. Övrigt bortfall kan man bara spekulera i. En orsak som ligger nära till hands är det faktum att enkäten skickades ut i början av juni, då de flesta brukar ha fullt upp med arbete och skolavslutningar – om de inte redan tagit semester. De enkätsvar jag fått in kan nog inte, med tanke på bortfallet, sägas vara representativa för andra än de 214 personer som svarade.

Samtliga 214 enkäter har skrivits ut till papperskopior, numrerats för identifierbarhet samt kodats in i dataprogrammet Microsoft Excel. Med hjälp av programmet har jag sedan kunnat ta fram de kvantitativa resultat som den första delen av studien (avsnitt 2) bygger på. De kommentarer som nästan hälften av informanterna lämnat, har jag sammanställt som ett kvalitativt komplement (avsnitt 3) till de tabeller och siffror den kvantitativa delen bjuder på.

1.5.3. Om enkätundersökningar och rapporterat språkbruk

I en enkätundersökning är det naturligtvis omöjligt att återskapa en naturlig situation för informanten, men ändå är det detta man i möjligaste mån försöker eftersträva. Även om man uppmanar informanterna att tänka sig att de sitter och skriver och att inte grubbla för mycket på svaren, så är de ändå medvetna om att de fyller i en enkät. Denna medvetenhet om testsituationen kan naturligtvis innebära att svaren påverkas i en eller annan riktning. Man kan tänka sig flera faktorer som spelar in för hur en brukare rapporterar sitt språk.

I första hand har nog själva medvetandegörandet av språkbruket öppnat för att informanten tar hänsyn till andra faktorer än i en naturlig skrivsituation. Det man oftast talar om i dessa sammanhang är att ett normmedvetande hos informanten påverkar svaren. Kort sagt: man vill gärna framstå i god dager. En annan faktor är den att ingen människa är helt medveten om sitt egentliga språkbruk, vilket innebär att man rapporterar det man tror sig säga eller skriva och inte nödvändigtvis det man verkligen säger eller skriver. I verkligheten är man inte riktigt så konsekvent och genomtänkt som man föreställer sig. Som exempel kan jag avslöja att jag härförleden kom på mig själv med att säga *dåligare* istället för *sämre*. Om någon skulle be mig uppge hur jag komparerar *dålig* skulle jag dock utan tvekan säga: *sämre, sämst!*

Det kan tänkas att man ligger lite närmare sanningen när man rapporterar skriftspråk än när det gäller talspråk. Skriftspråket är ju

något man är van vid att själv kunna betrakta med distans, återkomma till och anpassa, medan man sällan får tillfälle att ”betrakta” sitt eget talspråk.

Bland andra har Trudgill (2000) jämfört rapporterat talspråk med faktiskt bruk och visat att det förekommer både överrapportering (informanten uppger att den talar ”bättre” än vad som är fallet) och underrapportering (informanten uppger att den talar ”sämre” än vad som är fallet) (2000:76–77). Detta är alltså viktigt att ha i åtanke vid den här typen av undersökningar.

2. Kvantitativa resultat

Nedan presenteras de kvantitativa data som studien givit. Först redovisas några siffror om informanterna som grupp och deras val av svarsalternativ (2.1). Efter det följer övergripande resultat för gruppen samt svarsfrekvenser för enskilda exempel och medelvärden för exempelblocken (2.2). Till sist redovisas resultat för variablerna kön (2.3) och ålder (2.4). Den kvantitativa resultatdelen avslutas med en kort sammanfattning (2.5).

2.1. Informanterna som grupp och deras val av svarsalternativ

Om informanterna som grupp kan sägas att flertalet (69,2 %) är kvinnor, och att de flesta i gruppen är äldre än 36 år (39,3 % är 36–50 år och 42,5 % över 51 år). Gruppen har generellt en hög utbildningsnivå. Hela 91,6 % har minst två års högre utbildning, och 86,0 % har minst tre års högre utbildning. Endast fem personer (2,3 %) saknar helt högre utbildning, vilket i enkäten angivits som noll poäng vid universitet eller högskola. Mot bakgrund av ovanstående redovisas inte utbildningsnivå som en variabel, då alltså nästan hela gruppen i större eller mindre omfattning är bekant med en akademisk miljö.

I tabell 1 nedan visas vilka svarsalternativ de enskilda informanterna valt att använda sig av i sina enkäter.

TABELL 1. *Informanternas val av svarsalternativ*

	Andel av samtliga informanter (%)
Både JA, KANSKE och NEJ	53,7
Enbart NEJ och KANSKE	25,2
Enbart JA och NEJ	10,7
Enbart NEJ	9,8
Enbart JA och KANSKE	0,5
Enbart KANSKE	0,0
Enbart JA	0,0

Som framgår av tabellen har alltså ingen av informanterna svarat JA på samtliga exempel. Däremot har 9,8 % av gruppen svarat NEJ på samtliga exempel. 10,7 % har känt sig helt säkra och svarat enbart JA eller NEJ, medan majoriteten (53,7 %) har använt sig av samtliga tre svarsalternativ i sina enkäter. Här bör noteras att siffrorna inte säger någon-

ting närmare om den inbördes fördelningen mellan svarsalternativen för varje informant. Det innebär att exempelvis i gruppen ”enbart NEJ och KANSKE” återfinns teoretiskt samtliga möjliga kombinationer mellan ytterligheterna ”ett NEJ och resten KANSKE” samt ”ett KANSKE och resten NEJ”.

2.2. Resultat för hela gruppen

Om man tittar på gruppens resultat för hela enkäten framgår att 69,0 % av exemplen har kryssats för med alternativet NEJ, det vill säga att informanterna uppgett att de inte skulle använda pronomenet *den* som i exemplet. I den återstående andelen (31,0 %) fördelar sig svaren någorlunda lika, men med en liten övervikt åt KANSKE framför JA. Ett annat resultat får man fram om man bara tittar på de tre block där korrelatet är utrum. Det sammanlagda resultatet för dessa block, det vill säga där det strikt grammatiskt råder kongruens, är 54,4 % NEJ, och för övrigt även här en liten övervikt för KANSKE framför JA. Inte oväntat är alltså andelen NEJ-svar hög för de exempel där ett neutrums substantiv istället finns med i korrelatet (90,8 %). Det innebär samtidigt att andelen JA och KANSKE för dessa grammatiskt inkongruenta exempel faktiskt uppgår till så mycket som 9,2 %. Bakom dessa övergripande siffror döljer sig dock en stor variation när man ser till de enskilda exemplen. Vissa variationer låter sig ganska lätt förklaras medan andra är mer svårtolkade, vilket framgår i den fortsatta redovisningen.

I tabell 2 nedan visas en översikt över medelvärden för svarsfrekvenser inom de olika korrelatblocken. De är sorterade i fallande ordning utifrån andelen NEJ-svar. Som synes är det alltså stor skillnad mellan blocken vad avser acceptansen för *den*. Under tabell 2 följer en redovisning av blocken var för sig med de ingående exemplen, vilka behållit numreringen från enkäten (se Bilaga 1).

TABELL 2. *Medelvärden för korrelatblocken*

	JA (%)	KANSKE (%)	NEJ (%)
Neutrums subst.	2,0	4,9	93,2
Kv. pron. + neutrums subst.	3,9	7,6	88,5
Utrums subst.	18,2	20,6	61,2
Kv. pron.	21,1	21,6	57,3
Kv. pron. + utrums subst.	25,9	29,3	44,9

2.2.1. Korrelatet är ett substantiv i neutrum

10. För att barnet ska få ett bra skolår bör den skolas in i klassen under två veckor.
 21. Vittnet måste infinna sig till förhöret om den inte har laga förfall.
 23. Ett barn formas av miljön den växer upp i.
 17. Varje kväll skall biträdet redovisa det antal poster den sålt under dagen.
 6. Ett partis språkrör måste visa engagemang om den vill locka väljare.

Exempelblocket har som korrelat *barnet*, *vittnet*, *ett barn*, *biträdet* respektive *ett partis språkrör*. Substantivet *barn* förekommer i både ex. 10 och 23 (dessutom i ex. 2), vilket beror på att just *barn* tycks inta en särställning värd att undersöka närmare (se nedan). I tabell 3 nedan visas hur svarsfrekvenserna fördelar sig per exempel och för hela exempelblocket.

TABELL 3. *Svarsfrekvenser för exempel där korrelatet är ett substantiv i neutrum*

	JA (%)	KANSKE (%)	NEJ (%)
Exempel 10	0,5	3,7	95,8
Exempel 21	1,4	3,3	95,3
Exempel 23	2,3	4,2	93,5
Exempel 17	0,5	6,5	93,0
Exempel 6	5,1	6,5	88,3
Medelvärden för blocket	2,0	4,9	93,2

Informanternas språkkänsla har i hög grad reagerat emot anaforiskt *den* syftande på korrelat med substantiv i neutrum (andelen NEJ uppgår till 93,2 % för blocket), vilket man kunde förvänta. Mer oväntat är kanske att andelen JA och KANSKE faktiskt uppgår till så mycket som 6,9 % för blocket, trots den grammatiska inkongruensen. Vid ex. 6 har hela 11,6 % svarat JA eller KANSKE. Kan anledningen vara att risken för förtingligande med pronomenet *den* upplevs som mindre genom formuleringen ”visa engagemang”? Substantivet *barn* intar enligt Hultman (1992:117) en särställning på så vis att grammatiskt genus, i det här fallet *det*, ofta avgår med segern vid kongruens. Av resultatet för ex. 10 och 23 framgår bara att informanterna till övervägande del väljer bort *den*, men inte om de istället skulle ha valt *det*, *han* eller *hon*. I många kommentarer framgår dock att man ofta hade föredragit *det* för *barnet*, även om en informant uppger att den precis läst en bok där barnet konsekvent omtalades med *det*, vilket kändes ”mycket opersonligt”.

2.2.2. Korrelatet är ett kvantitativt pronomen och ett substantiv i neutrum

2. Varje barn på det nya högstadiet påstår att den läst ordningsreglerna.
 12. Ett och annat snille visade att den kunde spekulera mer snillrikt än de andra.
 24. Varje geni måste visa att den kan prestera bättre än andra.
 14. Varje statsråd tilldelas ett område som den ansvarar för.
 19. Vem av tidningsbudnen uppgav att den inte hann med sitt utdelningsdistrikt?

Varje barn, ett och annat snille, varje geni, varje statsråd respektive vem av tidningsbudnen är korrelaten i detta exempelblock. Substantiven i neutrum förklarar varför dessa exempel, liksom exemplen i det förra blocket, kraftigt bidrar till att höja andelen NEJ-svar för enkäten i stort. I tabell 4 nedan visas hur svarsfrekvenserna fördelar sig per exempel och för hela exempelblocket.

TABELL 4. Svarsfrekvenser för exempel där korrelatet är ett kvantitativt pronomen och ett substantiv i neutrum

	JA (%)	KANSKE (%)	NEJ (%)
Exempel 2	0,9	2,3	96,7
Exempel 12	1,9	4,7	93,5
Exempel 24	2,3	6,1	91,6
Exempel 14	6,5	9,8	83,6
Exempel 19	7,9	15,0	77,1
Medelvärden för blocket	3,9	7,6	88,5

Här uppgår medelvärdet för NEJ-svaren till 88,5 %, vilket är näst högst om man jämför de olika blocken. Exempel 14 och 19 har fått flest JA och KANSKE vilket man kan fundera över. Vill man hellre använda *den* om *statsråd* och *tidningsbud*, än om *barn*, *snillen* och *genier*? Av kommentarerna framgår att många skulle föredra *det* som anaforiskt pronomen vid neutrumkorrelat. Eller som en informant uttryckt det: ”I vissa meningar stod *den* när det egentligen skulle vara *det*.” Vad beträffar ex. 19 kan valet av pronomenet *vem* ha haft effekt på acceptansen för *den*. Kanske skulle konstruktionen *vilket av tidningsbudnen* vara mer svårsmält i kombination med anaforiskt *den*? Som framgår har blocket fått en hög andel NEJ-svar, dock något lägre än i det block där korrelaten är enbart ett substantiv i neutrum (jfr 2.2.1).

2.2.3. Korrelatet är ett substantiv i utrum

20. Statsministern väljer vilka statsråd den vill ha i sin regering
 7. Om människan insåg livets villkor skulle den vara mer ödmjuk inför döden.
 3. Om en informant inte förstår uppgiften bör den kontakta undersökningsledaren.
 11. Försäkringstagaren får själv avgöra om den vill genomgå rehabilitering eller ej.
 13. Missar lyssnaren en ledtråd så kanske den uppfattar nästa.

Statsministern, människan, en informant, försäkringstagaren respektive *lyssnaren* utgör korrelaten i exemplen ovan. I tabell 5 nedan visas hur svarsfrekvenserna fördelar sig per exempel och för hela exempelblocket.

TABELL 5. Svarsfrekvenser för exempel där korrelatet är ett substantiv i utrum

	JA (%)	KANSKE (%)	NEJ (%)
Exempel 20	6,1	9,8	84,1
Exempel 7	15,9	15,4	68,7
Exempel 3	19,6	23,4	57,0
Exempel 11	22,9	27,6	49,5
Exempel 13	26,6	26,6	46,7
Medelvärden för blocket	18,2	20,6	61,2

Av tabellen framgår att andelen NEJ-svar för blocket uppgår till 61,2 %. Tittar man närmare på exemplen har ex. 7 och framför allt ex. 20 en relativt sett hög andel NEJ-svar. En trolig förklaring till den låga acceptansen för *den* i ex. 7 är att substantivet *människa* traditionellt behållit sitt fornsvenska feminina genus, i så måtto att pronomenet *hon* kan användas generiskt. Som framgår har ändå 31,3 % valt JA eller KANSKE inför *människan – den*. När det gäller ex. 20 kan man inte utsluta att informanterna tänkt sig en specifik referent i form av vår nuvarande statsminister, och därför hellre velat använda *han* – trots att det i förtexten till enkäten uppges att *den* i samtliga exempel används med generisk syftning. Det faktum att Sverige hittills aldrig haft en kvinnlig statsminister kan man också förmoda återspeglas i viss mån. Dessa förklaringar får också stöd i den kvalitativa delen av studien (jfr avsnitt 3). Om man jämför de återstående exemplen 3, 11 och 13, så är svarsfrekvenserna som synes mer lika. Det vill säga att omkring hälften av informanterna uppger att det inte är helt otänkbart (JA + KANSKE) att använda *den* om informanter, försäkringstagare och lyssnare.

2.2.4. Korrelatet är ett kvantitativt pronomen

1. Ett virus härjar, men ingen tror att just den ska bli smittad.
15. En och annan trodde att den kunde gå hem, trots att mötet inte var avslutat.
25. Vem tror att just den ska bli drabbad?
 8. Någon borde ta bladet från munnen och säga vad den tycker.
 5. Det står var och en fritt att tycka vad den vill.

Ingen, en och annan, vem, någon respektive *var och en* utgör korrelat i den här gruppen. Här saknas alltså substantiv, men samtliga kvantitativa pronomen här är böjda i utrum. (Angående *vem* som formellt är interrogativt, se avsnitt 1.5.1.) I tabell 6 nedan visas hur svarsfrekvenserna fördelar sig per exempel och för hela exempelblocket.

TABELL 6. *Svarsfrekvenser för exempel där korrelatet är ett kvantitativt pronomen*

	JA (%)	KANSKE (%)	NEJ (%)
Exempel 1	6,5	16,8	76,6
Exempel 15	11,7	14,5	73,8
Exempel 25	18,7	26,2	55,1
Exempel 8	19,2	26,2	54,7
Exempel 5	49,5	24,3	26,2
Medelvärden för blocket	21,1	21,6	57,3

Totalt för blocket upptar NEJ-svaren 57,3 %, men resultatet varierar kraftigt mellan de olika exemplen, som framgår av tabell 6. Att så många personer kryssat för alternativet JA vid ex. 5 kan ha sin förklaring i att det har drag av ett fast uttryck. Detta är också något som många påpekar i kommentarer. Svårare att förklara är dock varför ex. 1 bara accepteras helt av 6,5 % av informanterna, medan ex. 8 och 25 accepteras av cirka 19 %. Kan inledningen *ett virus* i neutrum i ex. 1 påverka acceptansen för *den*? En kommentar till ex. 8 uppger att det uppstår syftningsfel eftersom *den* i det här fallet skulle kunna syfta på *munnen*. Huruvida informanten talar för fler än sig själv är naturligtvis omöjligt att avgöra. Man skulle kunna betrakta kommentaren som ett exempel på att vi ställer större krav på otvetydig syftning vid ovana konstruktioner än vid kända.

2.2.5. Korrelatet är ett kvantitativt pronomen och ett substantiv i utrum

18. Om någon av medarbetarna har ett kreativt förslag kan den vända sig till chefen.
 9. Varenda deltagare hävdar att den betalat anmälningsavgiften.
 22. Varje sökande bör uppge vad den har för meriter.
 4. Någon individ kan känna sig utpekad när den registreras med personnummer.
 16. Någondera parten anger först det belopp som den kan tänka sig att betala.

I de här exemplen har utrumsubstantiv fått sällskap av kvantitativa pronomen. Korrelaten utgörs av *någon av medarbetarna, varenda deltagare, varje sökande, någon individ* respektive *någondera parten*. I tabell 7 nedan visas hur svarsfrekvenserna fördelar sig per exempel och för hela exempelblocket.

TABELL 7. *Svarsfrekvenser för exempel där korrelatet är ett kvantitativt pronomen och ett substantiv i utrum*

	JA (%)	KANSKE (%)	NEJ (%)
Exempel 18	17,8	22,0	60,3
Exempel 9	18,7	25,2	56,1
Exempel 22	27,6	29,4	43,0
Exempel 4	24,3	33,2	42,5
Exempel 16	41,1	36,4	22,4
Medelvärden för blocket	25,9	29,3	44,9

Detta exempelblock är det enda i undersökningen där andelen JA tillsammans med andelen KANSKE är större än andelen NEJ. Procentandelen för NEJ-svaren ligger på bara 44,9 % för hela blocket. Bland dessa exempel återfinns också ex. 16 som fått färst NEJ-svar (22,4 %) av alla enkätexemplen. I flera kommentarer till detta exempel framgår dock att man tänkt sig att *parten* kan syfta på exempelvis ett företag och inte nödvändigtvis en person, varför *den* som generiskt pronomen tett sig naturligt. Att ex. 4 och 22 fått så pass få NEJ-svar kanske kan förklaras med att *en individ* och *en sökande* har en mer opersonlig klang än *en deltagare* och *en medarbetare*?

2.3. Resultat för variabeln kön

När man betraktar resultaten för kvinnor respektive män bör man i första hand ha i åtanke att grupperna skiljer sig stort i absoluta tal (148 kvinnor respektive 66 män). Vid en jämförelse mellan grupperna framkommer att andelarna JA är relativt lika (13,8 % JA bland männen och 14,4 % JA bland kvinnorna). Kvinnorna förhåller sig generellt en aning mer tveksamma och har svarat KANSKE vid 17,7 % av exemplen, medan motsvarande siffra för männen ligger på 14,6 %. Följaktligen blir också den totala andelen NEJ-svar bland männen något större än bland kvinnorna (71,6 % mot 67,8 %).

Vid en jämförelse mellan grupperna framkommer att i stort sett samma enkätexempel fått flest JA-svar, och flest respektive först NEJ-svar. Tittar man vidare på mäns respektive kvinnors svar inom de olika exempelblocken återkommer mönstret, det vill säga att grupperna ligger någorlunda lika i andelen JA-svar, att kvinnorna kryssat för något fler KANSKE och något färre NEJ än männen. Enligt de resultat jag fått fram finns alltså inga nämnvärda skillnader mellan hur de bägge könen svarat.

2.4. Resultat för variabeln ålder

När det gäller åldersgrupperna tycks de yngsta (< 35 år) utmärka sig på så sätt att den totala andelen NEJ-svar i gruppen uppgår till endast 58,7 % – att jämföra med 72,7 % för gruppen 36–50 år, respektive 70,0 % för gruppen som är 51 år eller äldre. Samma tendens upprepas när man jämför åldersgruppernas resultat blockvis. Den mest markanta skillnaden mellan åldrarna märks i det block där korrelaten är ett kvantitativt pronomen och ett substantiv i utrum (jfr 2.2.5). Här har den yngsta åldersgruppen svarat JA eller KANSKE vid så mycket som 70,8 % av exemplen. Motsvarande siffra är 47,9 % i gruppen 36–50 år respektive 55,2 % för personer som är 51 år eller äldre. Liksom för variabeln kön måste man även här ha i åtanke att åldersgrupperna är olika stora och därmed inte jämförbara fullt ut (39 personer är under 35 år, 84 personer är 36–50 år och 91 personer är över 51 år).

Resultaten pekar alltså mot att den yngre åldersgruppen känner sig mindre främmande för att använda *den* med könsneutral funktion som i exemplen. Ett intressant resultat i åldersvariabeln är att den äldsta åldersgruppen är aningen mer positiv till exemplen än den mellersta. Är det så att man i kraft av ålder och erfarenhet känner sig tryggare i sitt språk, och därmed kan ta sig större friheter emot gängse regler?

2.5. Liten sammanfattning av de kvantitativa resultaten

De tydligaste tendenserna i det resultat som redovisas ovan är att acceptansen för *den* är mindre vid neutrumkorrelat, och att ett kvantitativt pronomen (ensamt eller i en nominalfras med substantiv) i viss mån verkar höja acceptansen (jfr tabell 2). Det senare gäller både vid neutrum- och utrumkorrelat. Vissa starkt avvikande resultat för enskilda exempel tycks gå att förklara, medan andra variationer är mer komplexa. Av siffrorna framgår också att ungefär hälften av exemplen med utrumkorrelat har besvarats med NEJ, och resten med JA eller KANSKE. Även om ett KANSKE lika väl skulle kunna slå över i ett NEJ som i ett JA, känns det ändå mer relevant att se JA- och KANSKE-svaren som ett tecken på att man inte är helt avvisande till exemplen. Men naturligtvis är det alltid svårt att tolka svaren, vilket följande kommentar från en informant kan belysa: ”även i de fall jag markerat *kanske* är jag tveksam”.

Inga nämnvärda skillnader visar sig för variabeln kön medan däremot åldern i viss mån tycks påverka svaren. De yngsta informanterna verkar vara mindre främmande för exempelkonstruktionerna än de bägge äldre åldersgrupperna. Det faktum att endast en knapp tiondel av informanterna svarat NEJ till samtliga exempel i sin enkät, kanske kan tyda på att pronomenet *den* befinner sig i ett förändringsskede avseende betydelsenyanser och funktion.

3. Kvalitativa resultat

Den kvalitativa delen av undersökningen bygger som tidigare nämnts på de frivilliga kommentarer som 49,1 % av informanterna (105 personer) lämnat i sina enkäter. Spridningen är stor när det gäller såväl teman som åsikter, vilket förhoppningsvis framgår av sammanställningen nedan. För att göra det lättare att överblicka resultaten presenteras de under fyra olika teman: tankar om språkförändring i allmänhet och enkätämnet i synnerhet (3.1), tankar om de egna valen (3.2), motiveringar till de egna valen (3.3) och egna strategier (3.4). Jag har också valt att använda belysande citat från kommentarerna. Den kvalitativa resultatdelen avslutas med en kort sammanfattning (3.5).

3.1. Tankar om språkförändring i allmänhet och enkätämnet i synnerhet

Många informanter ger uttryck för att det skulle vara praktiskt med ett könsneutralt pronomen och att de ställs inför problemet i sitt dagliga arbete. Bland dessa finns de som ser *den* som en möjlighet redan nu: ”Nu när tanken är väckt hos mig kommer jag troligen att använda *den* oftare som könsneutralt pronomen”. Andra menar att konstruktionen kan fungera i princip men att språkkänslan säger nej. Någon uppger att den kan tänka sig att ”lära om”, andra framkastar att man kunde hitta på ett nytt pronomen för ändamålet eftersom behovet verkligen finns. I gruppen finns också de som anser att de medel som står till buds i form av omskrivningar och dylikt är tillräckliga, och några menar att pronomenet *han* har den dubbla betydelsen av dels en manlig referent, dels en referent med okänt kön: ”varför inte helt sonika köra med *han* (det var väl länge sen någon hade könspolitiska synpunkter på sånt?)”. Flera svarande uppger sig inte ha märkt av eventuella tendenser till att *den* med könsneutral syftning skulle vara på väg in i språket: ”Jag har inte märkt av någon sådan trend och jag tycker inte om den”.

Flera kommentarer rör språkförändring mer generellt. En del anser att det ligger i språkets natur att förändras: ”det [språket] är ju levande; det har vi lärt oss av Fredrik Lindström”. Andra har istället en mer statisk syn på språket, och menar att förändringar av den typ som enkätämnet tar upp leder till att språket utarmas. Någon anser att bättre grammatikundervisning i de svenska skolorna skulle förhindra den utveckling som ”förflackar och förfular språket”. En annan kommentar av liknande slag är ”Varför inte använda grammatiken sådan den är?”.

3.2. Tankar om de egna valen

Många har reflekterat över varför de svarat som de gjort; några kan utan svårighet motivera sig medan andra inte riktigt själva begriper varför "vissa av dem [exemplen] känns mer tänkbara än andra". Flera har uppgett att det var "besvärligt" och "klurigt" men "spännande" att testa sig på exemplen i enkäten. Någon menar att man vänjer sig vid *den* ju fler meningar man läser, medan en annan upplever exemplen som "skrivbordskonstruktioner". Vanligt är också att hänvisa till sin ålder och till äldre skolning: "Hälsningar från en gammal sträng stilist". Eller som i det här fallet: "Jag är en hopplöst konservativ negativist, jag kunde inte förmå mig till ett enda *den* ...". Någon upplever exemplen "nästan som kuggfrågor", en annan som "ganska stolliga". Flera tycks också ha tagit tillfället i akt till självrannsakan: "sorgligt nog måste jag erkänna att jag såg statsministern som en *han*".

3.3. Motiveringar till de egna valen

Den i särklass vanligaste motiveringen till de egna valen kan sammanfattas i följande citat: "Gränsen går där subjektet är neutrum ...". Andra faktorer som tas upp är att syftningen kan bli tvetydig om *den* används om en person, och att konstruktionerna kan fungera i talspråk men inte i skrift. Inte oväntat har många också anmärkt att det etablerade pronomenet för *människa* är *hon*, och att man bör hålla fast vid detta. En informant har lämnat följande motivering till sina svar: "Enda anledning till att jag svarat *kanske* istället för *ja* är att jag vet att det är fel (enligt gällande regler)". Generellt tycks informanterna ha haft större behov av att motivera NEJ-svar än JA-svar.

3.4. Egna strategier

Många har beskrivit vilka strategier de brukar använda när de vill uttrycka sig könsneutralt. Några anser att det är rimligt att använda *hon* lika väl som *han* med könsneutral syftning och, som en informant skriver, låta "läsaren ta det inte alltför avskräckande intellektuella språnget till insikten om att texten faktiskt berör personer av bägge könen". Någon uppger sig använda *hon* med könsneutral funktion "delvis i rent demonstrativt syfte". Omskrivningar tycks annars vara den

vanligaste strategin, och att använda *han/hon* eller *han eller hon*. Några menar att de skulle använda *man* eller *denne* i stället för *den* i de aktuella exemplen, eller *vederbörande* när det är stilistiskt lämpligt. En förhållandevis stor grupp uppger att de skulle använda *det* istället för *den* när korrelatet är neutrum, framför allt vid substantivet *barn*.

3.5. Liten sammanfattning av de kvalitativa resultaten

Ur informanternas kommentarer framträder en bild av många spridda åsikter och reflektioner. Många ger uttryck för till synes orubbliga synpunkter på språk i stort och på sina egna svar, medan andra förhåller sig mindre tvärsäkra. Att *den* inte går att använda för att syfta på ett korrelat i neutrum tycks de flesta vara överens om. Många medger också att det finns ett behov av ett pronomen som inte är könsspecifikt men tycker ändå att *den* är en tveksam kandidat – språkkänslan tar emot.

4. Avslutning

I den avslutande delen diskuteras de redovisade resultaten och ett försök till tolkning görs (4.1) med hjälp av den teoretiska anknytning som angavs inledningsvis. Till sist presenteras några slutsatser och uppslag för vidare forskning (4.2).

4.1. Diskussion och försök till tolkning

För en diskussion om resultaten och ett försök till tolkning vill jag återkomma till de tre områden som nämndes inledningsvis, nämligen grammatiken, semantiken och politiken.

Det tydligaste mönstret man kan urskilja i resultatet som helhet är att anaforiskt *den* oftast inte accepteras när korrelatet är i neutrum, vilket de flesta nog inte förvånas över. Mer intressant är kanske det faktum att nästan en tiondel av dessa exempel faktiskt är förkryssade med JA eller KANSKE. Att man trots den strikt grammatiska inkongruensen alltså väljer, eller åtminstone överväger, att använda *den*, skulle kunna tyda på att pronomenet är på väg att erövra en mer animat betydelse som då på något vis får företräde. Detta är naturligtvis bara en spekulation som är svår att bekräfta (jfr Hultman 1992:121).

Ett annat intressant resultat som framkommit främst genom den kvalitativa delen, är att en stor andel av de som kryssat NEJ till *den* i kombination med neutrumkorrelat uppgett att de skulle ha använt *det* (jfr Hultman 1992:121). Rent spontant tycker jag att pronomenet *det* syftande på människor är ovanligt i både tal och skrift, vilket fått mig att fundera över resultatet. Jag misstänker – utan att veta – att detta rapporterade bruk inte riktigt överensstämmer med verkligheten. Min tolkning är att vid åsynen av ett exempel med så pass flagrant grammatisk inkongruens blir den första tanken som slår en också grammatisk: Här ska det ju vara *det*! Lite som att välja mellan två onda ting – man väljer det minst onda. Jag kan naturligtvis ha fel. Informanterna kanske verkligen använder *det* om personer i så stor utsträckning som resultatet antyder, så för att säga något säkert om detta skulle krävas en ny undersökning – om *det*.

För övrigt är spridningen i resultaten stor. Varför är drygt hälften av exemplen med anaforiskt *den* i de block där korrelaten är utrala förkryssade med NEJ, medan den andra hälften faktiskt inte är det? Varför är dessa professionella språkbrukare så pass oense om konstruktionen? En förklaring kan vara att *den* i de konstruktioner som tas upp är en

hittills ovanlig form i skrift, och en informant kommenterar ju dessutom att konstruktionen är felaktig enligt ”gällande regler”. Men varför har i så fall inte alla informanterna svarat NEJ vid dessa exempel? Lite förenklat kan man säga att de exempel där *den* syftar tillbaka på ett neutrumkorrelat är felaktiga – rent grammatiskt. Exempelen med *den* syftande tillbaka på utrumkorrelat är däremot riktiga – det vill säga om man bara tar hänsyn till formellt grammatiskt genus. Det varierade resultatet måste alltså tyda på att det finns andra faktorer än grammatiken som spelar in. Här kan man dra en parallell till Hultman som drar slutsatsen att ”det semantiska innehållet i utrum håller på att växa sig starkare” (1992:117).

Säger då dessa resultat något om valet mellan grammatiskt och semantiskt genus? Om man tittar på exemplen med utrumkorrelat och anaforiskt *den*, kan man konstatera att samtliga är grammatiskt kongruenta. Det innebär att de som svarat att de inte använder konstruktionerna måste ha ett semantiskt motiv – oavsett om de istället skulle ha valt *han*, *hon*, *han* eller *hon* eller *han/hon*. När det gäller exemplen med neutrumkorrelat förhåller det sig tvärtom; det är JA- och KANSKE-svaren som verkar ha ett semantiskt motiv eftersom man alltså väljer den grammatiskt inkongruenta konstruktionen. Bland de många NEJ-anhängarna kan man ju heller inte veta vilka som skulle föredra *det* (som är grammatiskt kongruent) och vilka som skulle skriva exempelvis *hon/han* som då skulle vara ett semantiskt val. Inom den stora andelen NEJ-svar vid exemplen med neutrumkorrelat kan det alltså finnas både de som motiverar sitt val grammatiskt och de som motiverar sitt val semantiskt. Av kommentarerna att döma verkar flertalet ha gjort ett grammatiskt val i dessa fall och uppger sig vilja använda *det*, men några säkra siffror ger alltså inte resultatet.

Att utifrån enkätresultaten dra säkra slutsatser om grammatiska respektive semantiska motiv bakom informanternas svar, är inte möjligt. Vidare är det svårt att utifrån undersökningen bedöma huruvida till exempel en *försäkringstagare* rent allmänt upplevs som mer eller mindre animat än ett *vittne* eller en *medarbetare*. Eller huruvida *sökanden* är mer könligen till sin natur än exempelvis *tidningsbudet* eller *individen*. Det är troligt att varje substantiv i sig har olika benägenhet att ta semantisk kongruens men att många andra faktorer spelar in. Förmodligen ligger svaren mer hos informanterna än hos själva substantiven, vilket den stora spridningen i resultatet också antyder. Att ett kvantitativt pronomen tycks vara något lättare att kombinera med *den*, kan ha sin förklaring i att det kan ha större extension än ett personbetecknande substantiv.

Man kan tolka resultatet som ett tydligt exempel på att grammatiskt och semantiskt genus står i ständig samverkan, och att en faktor vid val av semantiskt genus är informantens attityd, det vill säga inte bara den aktuella referenten (jfr Källström i avsnitt 1.2, stycke 1). När vi omtalar andra personer – en eller flera, kända eller okända – skvallrar vi alltid om vår egen relation till referenten. Spridningen i resultatet tyder på en viss osäkerhet kring vad (eller vem!) man kan referera till med pronomenet *den*. En förklaring kan vara det faktum att konstruktionerna i exemplen är relativt ovanliga, vilket dock förmodligen kan ge olika utslag; antingen slår man ifrån sig helt inför något man inte känner igen, eller så blir man intresserad och mer välvilligt inställd. I den kvalitativa resultatdelen framkom att informanterna tycks ha haft större behov av att motivera sina NEJ-svar än sina JA-svar, för de exempel där korrelaten är i utrum. Jag tolkar detta som att man har större behov av att motivera ett semantiskt än ett grammatiskt val, vilket i sin tur förmodligen beror på att de semantiska alltså kan vara individuella och i högre utsträckning situationsberoende.

Vad kan då resultatet säga om språkets anknytning till samhället och jämställdhetssträvan? För att kunna sätta fingret på en tydlig utveckling eller förändring hade det behövts tidigare studier av samma slag som jämförelsematerial, men man kan förmoda att en liknande undersökning för 50 år sedan hade gett ett annat resultat. Den stora spridningen i resultatet och den ganska stora osäkerheten kan tyda på att vi befinner oss i en språkförändringsprocess. Våra pronomen kan vara på väg att byta roller, vilket knappast är något som sker över en natt. De kvantitativa och de kvalitativa resultaten sammantagna kan tolkas som ett belägg för följande citat av Gun Widmark:

Språkförändringen är naturligtvis inte heller färdig med att en och annan har utvecklat en ny regel. Den måste också få fullt genomslag hos andra språkbrukare, som kanske länge fortsätter med att hålla fast vid den gamla principen. Den maktkamp mellan olika sätt att uttrycka sig som i den situationen inträder kan ske helt i det fördolda. Får den sociala förtecken kommer den däremot att dra till sig uppmärksamheten och kanske leda till språklig partibildning. De som följer den gamla regeln brukar då uppfatta sig som företrädare för det ”korrekta” språket, en begriplig inställning eftersom de står för den språkliga kontinuiteten. De som följer den nya regeln kan å andra sidan se ett värde också i det; de är inga bakåtsträvare och inser att språket liksom allt annat måste förändras (Widmark 1992b:9).

Även resultaten för variablerna ålder och kön skulle kunna spegla en förändring mot ett mer jämställt samhälle: de yngre informanterna visade större acceptans för den ”nya” betydelsen hos pronomenet *den*,

och skillnaderna i inställning mellan män och kvinnor verkar kunna betraktas som försumbara.

4.2. Slutsatser och fortsatt forskning

Huvudsyftet med den här undersökningen var att studera acceptansen för att använda pronomenet *den* anaforiskt i skrift med könsneutral funktion samt att undersöka hur korrelatens grammatiska genus påverkar acceptansen. Jag ville också bilda mig en uppfattning om informanternas tankar om språk i allmänhet och om den egna språkkänslan, utifrån frågeställningen i enkäten.

I uppsatsens titel ställs frågan: Vem är *den*? Resultatet av studien ger inget entydigt svar, men det skulle kunna tyda på att pronomenet *den* är inne i ett förändringsskede avseende betydelse och därmed bruk. Korrelatets genus tycks spela en roll när det gäller acceptansen för anaforiskt *den* – dock är det inte riktigt entydigt vilken. Resultatet tyder dessutom på att ett kvantitativt pronomen i korrelatet, ensamt eller ingående i en nominalfras, ökar acceptansen för *den*. När det gäller jakten på informanternas språkkänsla har det tydligt framkommit att den skiljer sig stort från individ till individ och att den är en faktor att räkna med, i den meningen att många motiverat sina svar med hänvisning till just sin språkkänsla. Det har också varit mycket tydligt att enkäten hos många rört upp starka känslor. En person blev till exempel så upprörd över det ”dåliga språket” i exemplen att den inte ville ödsla tid på att fylla i enkäten. Jag har alltså fått ta del av både människors språkkänsla och deras känslor för sitt språk.

Det format inom vilket denna uppsats skrivs ställer krav på avgränsning, och vissa av de områden jag valt bort skulle kunna tjäna som underlag för vidare studier. I första hand vore det intressant att pröva en liknande enkät på ett större och mer heterogent urval, som bättre representerar det svenska folket. Fler åldrar och fler olika samhällsgrupper skulle säkert ge andra resultat. Vidare kan min undersökning inte säga så mycket om en eventuell språkförändring eftersom jämförelsematerial saknas. För att studera just förändring över tid krävs longitudinella studier, vilket skulle kunna ge mer handfasta data om förändringsprocesser i språket.

En aspekt jag helt valt att bortse från i den här studien är utblickar mot andra språk. Svårigheten att uttrycka sig könsneutralt är inte unik för svenskan och det är därför intressant att fundera över hur problemet

tacklas i andra språkområden. Kontrastiva studier av översättningar med fokus på generiska pronomen är en möjlig vinkling.

Man kan också tänka sig att pröva ungefär samma frågeställning som i min enkät men med andra variabler i exemplen. Inte minst när det gäller syntax finns många möjliga konstruktioner att variera mellan. Exempelvis kan närheten i texten och placering av kongruerande led före eller efter korrelatet vara avgörande för kongruensen, vilket inte prövats i den här studien. En annan möjlig variabel som rimligen bör påverka resultatet är hur frågeställningen presenteras i en enkät. I förtexten till min enkät skrev jag exempelvis att ”det finns tecken som tyder på att pronomenet *den* i dessa sammanhang skulle vara på frammarsch”. En formulering som möjligen ger ett annat utslag är: ”Språknämnden rekommenderar nu att pronomenet *den* används i dessa sammanhang”. En metod kunde vara att dela ut två enkätversioner med likadana exempel men med olika förtexter, och se om det ger utslag i resultatet.

Avslutningsvis kan jag konstatera att min förhoppning om att få pröva min språkkänsla mot andras har infriats under arbetet med den här studien. Nitiska läsare har säkert också noterat att jag här och där i texten dristat mig till ett och annat *den* med generisk syftning på person – helt emot mina tidigare principer.

Källförteckning

Litteratur

- Corbett, Greville G. 1991. *Gender*. (Cambridge textbooks in linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Himanen, Ritva 1990. *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor. Titlar och yrkesbeteckningar i nusvensk dagspress*. (Ord och stil, 21.) Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag.
- Hultman, Tor G. 1992. *Barnet – han eller den*. I: Widmark, Gun m.fl., *Svenska i harmoni. Fyra uppsatser om kongruens*. (Ord och stil, 23.) Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag, s. 75–146.
- Josephson, Olle 2004. *Ju: ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden, 91, Svenska humanistiska förbundets skriftserie, 117.) Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Jobin, Bettina 2004. *Genus im Wandel: Studien zu Genus und Animatizität anhand von Personenbezeichnungen im Heutigen Deutsch mit Kontrastierungen zum Schwedischen*. (Stockholmer germanistische Forschungen, 64.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Källström, Roger 1993. *Kongruens i svenskan*. (Acta Universitatis Gothoburgensis: Nordistica Gothoburgensia 16.) Göteborg.
- Landquist, Hans 2001. Han, hon, han eller hon och hon eller han. Generiska pronomen i svenskt författningsspråk. I: Nordenstam, Kerstin & Kerstin Norén (red.), *Språk, kön och kultur. Rapport från fjärde nordiska konferensen om språk och kön*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, s. 150–162.
- Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi. Ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser*. Lund: Studentlitteratur.
- Malmgren, Sven-Göran 2005. Betydelseförändring i svenskan: två empiriska undersökningar. I: Delsing, Lars-Olof & Cecilia Falk (red.), *Studier i svensk språkhistoria*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A, 63.) Lund: Institutionen för nordiska språk, s. 29–44.
- NEO = *Nationalencyklopedins ordbok* 1995. Göteborg och Höganäs: Språkdata Göteborgs universitet och Bokförlaget Bra böcker.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska akademiens grammatik 2: Ord*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- SAOL = *Svenska akademiens ordlista över svenska språket* 2005. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Svenska språknämnden 2005. *Språkriktighetsboken*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden, 93.) Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Trudgill, Peter 2000. *Sociolinguistics: an introduction to language and society* (4 utg.). London: Penguin Books.

- Widmark, Gun 1992a. Kongruensförändring i språkvärderingsperspektiv. I: Widmark, Gun m.fl., *Svenska i harmoni. Fyra uppsatser om kongruens*. (Ord och stil, 23.) Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag, s. 7–30.
- Widmark, Gun 1992b. Kvinnorna och språkvetenskapen – några personliga reflektioner. I: Gunnarsson, Britt-Louise & Caroline Liberg (red.), *Språk, språkbruk och kön. Rapport från ASLA:s nordiska symposium*. (ASLA:s skriftserie, 5.) Uppsala: Association suédoise de linguistique appliquée (ASLA), s. 353–365.

Nätkällor

Språkbanken, Institutionen för svenska språket (Språkdata), Göteborgs universitet: <<http://spraakbanken.gu.se/>>

Bilaga 1

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för svenska språket

Enkätundersökning om *den* som könsneutralt pronomen

Många upplever att det saknas ett ord i vårt svenska språk, nämligen ett pronomen som kan användas om en person vars kön inte är uttryckt. När vi skriver brukar vi normalt lösa problemet till exempel genom omskrivning med plural, eller genom att använda konstruktioner som *han eller hon*, *han/hon* eller *vederbörande*. Det finns dock tecken som tyder på att pronomenet *den* i dessa sammanhang skulle vara på frammarsch, och det är just detta jag vill undersöka i den här enkäten. Resultatet av undersökningen presenteras i en D-uppsats i Nordiska språk vid Göteborgs universitet.

På nästa sida finner du ett antal exempelmeningar där pronomenet *den* används med syftning på en person som skulle kunna vara antingen kvinna/flicka eller man/pojke. Tänk dig att du ska skriva en text av allmänspråklig karaktär. Skulle du då använda pronomenet *den* som i exemplen på nästa sida?

Grubbla inte för länge på varje exempel – låt din spontana språkkänsla råda.
Tack för din medverkan!

Inga-Lill Grahm

Fyll först i nedanstående uppgifter om dig själv.

Ålder: < 35 år 36–50 år > 51 år

Kön: kvinna man

Fullvärdig medlem i SFÖ: ja nej

Modersmål:

Antal universitets-/högskolepoäng:

Tänk dig att du ska skriva en text av allmänspråklig karaktär. Skulle du då använda pronomenet *den* som i exemplen nedan? (Eventuella kommentarer till exemplen kan lämnas på nästa sida.) Markera ditt svar med endast ett kryss för varje exempel, tack.

JA KANSKE NEJ

1. Ett virus härjar, men ingen tror att just den ska bli smittad.	☐	☐	☐
2. Varje barn på det nya högstadiet påstår att den läst ordningsreglerna.	☐	☐	☐
3. Om en informant inte förstår uppgiften bör den kontakta undersökningsledaren.	☐	☐	☐
4. Någon individ kan känna sig utpekad när den registreras med personnummer.	☐	☐	☐
5. Det står var och en fritt att tycka vad den vill.	☐	☐	☐
6. Ett partis språkrör måste visa engagemang om den vill locka väljare.	☐	☐	☐
7. Om människan insåg livets villkor skulle den vara mer ödmjuk inför döden.	☐	☐	☐
8. Någon borde ta bladet från munnen och säga vad den tycker.	☐	☐	☐
9. Varenda deltagare hävdar att den betalat anmälningsavgiften.	☐	☐	☐
10. För att barnet ska få ett bra skolår bör den skolas in i klassen under två veckor.	☐	☐	☐
11. Försäkringstagaren får själv avgöra om den vill genomgå rehabilitering eller ej.	☐	☐	☐
12. Ett och annat snille visade att den kunde spekulera mer snillrikt än de andra.	☐	☐	☐
13. Missar lyssnaren en ledtråd så kanske den uppfattar nästa.	☐	☐	☐
14. Varje statsråd tilldelas ett område som den ansvarar för.	☐	☐	☐
15. En och annan trodde att den kunde gå hem, trots att mötet inte var avslutat.	☐	☐	☐
16. Någondera parten anger först det belopp som den kan tänka sig att betala.	☐	☐	☐
17. Varje kväll skall biträdet redovisa det antal poster den sålt under dagen.	☐	☐	☐
18. Om någon av medarbetarna har ett kreativt förslag kan den vända sig till chefen.	☐	☐	☐
19. Vem av tidningsbuden uppgav att den inte hann med sitt utdelningsdistrikt?	☐	☐	☐
20. Statsministern väljer vilka statsråd den vill ha i sin regering.	☐	☐	☐
21. Vittnet måste infinna sig till förhöret om den inte har laga förfall.	☐	☐	☐
22. Varje sökande bör uppge vad den har för meriter.	☐	☐	☐
23. Ett barn formas av miljön den växer upp i.	☐	☐	☐
24. Varje geni måste visa att den kan prestera bättre än andra.	☐	☐	☐
25. Vem tror att just den ska bli drabbad?	☐	☐	☐

Eventuella kommentarer: